

ZAMONAVIY KIIYIMLARNING KO'RSATKICHLARI VA MODEL YARATISH TASNIFI

Xoshimova Zulfiya Komilovna
Toshloq tumani 2-son kasb hunar maktabi
“Maxsus fanlar” kafedrasi o'qtuvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda turli xil kiyimlarga qo'yiladigan talablar haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Estetik ko'rsatkichlar, gigienik sifat, ekspluatasion ko'rsatkichlar, model yaratish.

Turli xil kiyimlarga iste'molchiga oid bo'lgan va texnik-iqtisodiy talablar qo'yiladi. Ijtimoiy ko'rsatkichda buyumni ishlab chiqarish va sotishga muvofiqligini bildirgan ommaviy ehtiyojlarga mosligi, ya'ni tashqi va ichki bozorda iste'molchilarning kiyimga bo'lgan ehtiyojlari tavsiflanadi.

Funksional ko'rsatkichlar kiyimning asosiy vazifasiga, iste'molchining tashqi ko'rinishiga va uning psixologik xususiyatlariga mosligini bildiradi. Shuningdek, kiyimning kiyib yuriladigan sharoitga mosligini va qulayligini, shaklini saqlashini va hokazolarni bildiradi. Kiyimning barcha xossalari uning vazifasiga bog'liq holda tanlansa, kiyim insonning ehtiyojini qondira oladi. Ayni kiyimning vazifasi modelga, uning konstruksiyasiga va materiallariga qo'yiladigan talablarni shakllantira oladi.

Estetik ko'rsatkichlar kiyimni shaxsiy iste'mol predmeti sifatida baholashda o'ziga xos ahamiyatga ega. Estetik xususiyatga ega bo'lmagan kiyim foydasiz buyumga aylanadi, chunki u o'z maqsadli funksiyasini - insonning estetik talabini qondiradigan o'ziga xos xususiyatni bajara olmaydi. Estetik ehtiyoj, go'zallik qonunlariga ko'ra, insonning go'zallikka va ijodga bo'lgan talablarini bildiradi. Kiyim muayyan davrga xos yetakchi badiiy tarzlarga mos loyihalanadi. Kiyimning sifati etakchi mezon ekanligini e'tiborga olib, uning shaklini yaqqol ko'zga tashlanishi, kiyimning gazlama bilan bog'liqligi hamda tanlangan ranglari va hokazolar nuqtai nazaridan moda talablariga muvofiqlik darajasini aniqlaydi. Kiyimning estetik ko'rinishi barcha konstruktiv elementlarning (detallar simmetrik joylanishi, biriktiruvchi va bezatuvchi choklarning ravonligi, astarning sifati va buyumning rangiga mosligi va h.k) o'ziga xos yechimi, ifodaliligi, buyumning haridorgir ko'rinishini ta'minlaydigan elementlari majmuiga (firma savdo belgisi, yorliq, qadoqlashga) bog'liq bo'ladi.

Ergonomik ko'rsatkichlar buyumning insonga moslashganlik darajasini bildiradi. Ergonomika (ergon - mehnat, nomog - qonun) insonni muayyan faoliyat sharoitida o'rganadigan hamda inson, buyum va atrofdagi muhitning o'zaro bog'lanish

qonuniyatlarini o`rganadigan ilmiy fandır. Bu ko`rsatkich kiyim inson qomatiga va uni kiyish sharoitiga, statika (harakatsiz holati) va dinamika (harakat holati)da uning ayrim (antropometrik) karakteristikalariga hamda psixo-fiziologik o`ziga xos xususiyatlariga mosligini, shuningdek, gigienik va hokazo darajasini aniqlaydi.

**Psixofiziologik ko`rsatkichlar** guruhi kiyimni odamning ruhiy va fiziologik xususiyatlariga mosligini aniqlaydi. Bu ko`rsatkichlarga kiyim oson kiyilishi va yechilishi, kiyim ayrim elementlarining qulayligi hamda kiyimning massasini kiritish mumkin.

Gigienik sifat ko`rsatkichlari sanitariya va gigiena me'yorlariga moslikni harakterlab, kiyim ostida qulay mikroiklimni ta'minlashi kerak. Gigienik moslik ko`rsatkichi kiyim ostidagi havo almashinuvi darajasini bildiradi. Masalan, yuqori haroratli tashqi muhitga mo`ljallangan kiyimning gigienik ko`rsatkichlari gazlamaning gigienik xususiyatlariga bog`liq. Ushbu ko`rsatkich o`z navbatida kiyim paketining havo o`tkazuvchanligiga, bug` o`tkazuvchanligiga hamda kiyimning rasional konstruktiv yechimiga bog`liq.

**Ekspluatasion ko`rsatkichlar.** Qator sanoat mahsulotlari kabi kiyimga ham muhim ekspluatasion ko`rsatkich bo`lgan "ishonchlilik" xosdir. Eksplutasiya davrida kiyimning ishonchlilik ko`rsatkichi detallarning shakl saqllovchanligi, chidamliligi, choklarning pishiqligi bilan xarakterlanadi.

**Texnik - iqtisodiy ko`rsatkichlar** konstruksiyaning texnik jihatdan mukammallik darajasini, ishlab chiqarish va iste'molchi harajatlarini hisobga olgan holda kiyimni loyihalash va texnologik usullarini bildiradi. Texnik iqtisodiy ko`rsatkichlar ikkinchi darajada standartlash va unifikasiyalash, konstruksiyaning ishlov berishga qulaylik darajasi va tejamlilik ko`rsatkichlarni o`z ichiga olgan.

**Standartlash va unifikasiyalash ko`rsatkichlari** modellarning konstruktiv va texnologik jihatdan bir-biri bilan bog`lanish darajasini ko`rsatadi. Standartlashning asosiy vazifalaridan biri - barcha yechimlar sonini minimal oqilona yechimlarga keltirishdir. Shu bilan birga mahsulotni loyihalash muddatini qisqartirishda hamda ishlab chiqarishga tayyorlash va ishlab chiqarish uchun sarfharajatlarni kamaytirishda ko`rinadi. Unifikasiyalash ham standartlashning usullaridan biri hisoblanadi. Uning vazifasi mahsulotning keng miqyosda tarqalgan tur, xil va o`lcham tiplarini kamaytirishga qaratilgan. Konstruksiyaning ishlov berishga qulaylik ko`rsatkichi mahsulotni yaratish, ishlab chiqish va foydalanish bosqichlarida barcha mehnat, vaqt hamda boshqa vositalarning sarf - harajatlarini kamaytirishga qaratilgan, ya'ni ishlov berishga qulay bo`lgan konstruksiya shakli sodda, ishlov berishda kam mehnat talab qiladigan, zamonaviy texnologik jarayonlarni qo`llashga imkon beradigan va bichishda rejali bo`lishi kerak.

**Iqtisodiy ko`rsatkichlar** iste'molchiga va ishlab chiqarishga oid talablarni o`zaro bog`lab, mahsulotni konstruksiyalash, ishlab chiqarishda texnologik ishlarni

tayyorlash va ishlov berish hamda foydalanish jarayonlaridagi sarf-harajatlarni bildiradi .

Model yaratish va ishlab chiqarishga tayyorlash

Model deb - keyinchalik yangi buyum yaratishda qo'llaniladigan to'liq andozalar komplektiga aytiladi. Kiyim turlari doimo va uzluksiz yangilanib turadi. Har yili yengil sanoatda bichig'i va fasoni xilma-xil bo'lgan yangi modellar ishlab chiqarishga joriy qilinadi. Kiyimning asosiy boshlang'ich materiali bo'lgan gazlamalar faqat struktura, tashqi ko'rinish va rang-baranglik jihatidagina emas, balki xususiyat va tola jihatidan ham to'xtovsiz o'zgarib turadi.

"ASSYST" dasturda model o'zida barcha razmerdagi detallar shakli haqidagi, shuningdek boshqa muhim ma'lumotlarni saqlovchi faylni ifodalaydi (buyum kartasi, o'lcham jadvali, material (gazlama) turlari, razmerlar jadvali va h.k.). Bu fayllar diskda *.gem. kengaytmasi bilan saqlanadi.

Detal- ma'lum shakl va texnik tarkibiy qismlardan tashkil topgan modelning bo'lagi (bir qismi) bo'lib, o'z ichiga kertimlar, tanda ipi yo'nalishi, simmetriya o'qi, chok haqi qiymati, detal nomi va boshqa detalga tegishli bo'lgan ma'lumotlarni oladi. Detal sirti ma'lum koordinatali nuqtalar, to'qri va egri chiziqlarning o'zaro bog'lanishidan tashkil topgan. Detal turlari: sodda, simmetrik bo'lak, chok qiymati bo'yicha ishlab chiqilgan detal, qirqim bo'yicha ishlab chiqilgan detal, yordamchi detal. Bichiqda detallar sonini modelga muvofiq berish mumkin.

Tanlangan tartibda detallardan foydalanishga qarab, yakuniy maxsulotni tuzish uchun detallar quyidagi turda bo'lishi mumkin:

1. Sodda detal- bu detal to'shamada bir marta chop etiladi va aynan ekranda qanday bo'lsa, shundek ko'rinishda bo'ladi.

2. Simmetrik bo'lak- bichishdan avval simmetriya chizig'iga nisbatan oynasimon aks ettiriladigan detal; bu detalda simmetriya chizig'i, uning atrofida simmetrik bo'lak quriladigan kontur bo'lagi ko'rinishida, ko'rsatilgan detalning simmetriya chizig'iga kursor yo'naltirilganda, bu detal "simmetrik bo'lak" deb hisoblanadi, bordiyu simmetriya chizig'i o'chirib yuborilsa, detal "oddiy, sodda, murakkab bo'lmagan" detalga aylanadi.

3."S" ga karrali -detal to'shamada bir necha marta, takror- takror uchraydi, usiz ham detal dublikati oynasimon aks ettiriladi.

4. Simmetrik "Fy", "Fx", "Fxy" - detal to'shamada bir necha marta, takrortakror uchraydi va asl nusxaning oynasimon aksidir. Aks ettirishni X, Y o'qlari bo'yicha yoki har ikkala o'q bo'yicha ham bajarish mumkin.

5. Chok chizig'i bo'ylab ishlab chiqilgan detal- detalning tashqi qirqimi o'zidan chok haqi qiymatini ifodalaydi; bu detalga bichishdan oldin dastur avtomatik ravishda chok haqi qiymatini qo'shib ketadi.

6. Qirqim chizig`i bo`ylab ishlab chiqilgan detal- detalning tashqi qirqimi o`zidan qirqim chizig`ini ifodalaydi; chok haqi qiymati talab etilmaydi; umuman, barcha raqamlangan detallar "qirqim chizig`i bo`ylab ishlab chiqilgan detal" ko`rinishiga ega.

7. Yordamchi detal - bu detal faqatgina loyihalash jarayonida qo`llaniladi. Detal ko`rinishini "Detali" rejimida o`rnatish mumkin.

Nuqtalar. Detal sirtqi ko`rinishi ko`p miqdordagi to`g`ri va egri chiziqlarni o`zaro bog`lagan nuqtalardan iborat. Nuqtalar burchak hosil qiluvchi yoki chiziqlarda joylashgan bo`lishi mumkin. Har bir nuqta bazaviy nuqtaga nisbatan ikkita vertikal va gorizontal koordinata bilan aniqlanadi. Detal sirtidagi istalgan nuqtani, uni sirtini o`zgartirmasdan surish mumkin bo`lgan nuqta bazaviy nuqta bo`lishi mumkin. Detal shaklini o`zgartirish nuqtalar turi va holatini o`zgartirish, ba'zi nuqtalarni qo`shish va olib tashlash orqali, shuningdek egri chiziqlar shaklini o`zgartirish orqali amalga oshiriladi. Bu operasialarni "Redaktirovanie formi" rejimida amalga oshirish mumkin. Kiyimni ishlab chiqarish bir nechta bosqichlarda amalga oshiriladi.

1. Model yaratish va konstruksiyasini tuzish. Bu bosqich tikuv korxonasining tajriba sehida amalga oshiriladi. Ishlab chiqarish korxonasining tajriba sehda tanlangan model eskizini dastur yordamida o`lcham kattaliklari asosida kompyuterda konstruksiyasini ishlab chiqariladi, model konstruksiyasi yordamida tanlangan model eskizini modellashtirish ishlari amalga oshiriladi. Tanlangan model eskizini namunasini tayyorlash uchun tajriba sehda 2D dasturi asosida model namunasini ishlab chiqiladi.

2. Gazlamalarni bichishga tayyorlash. Tayyorlov sehida amalga oshiriladi. Tayyorloy sehda gazlалarni quyidagi ishlar bajariladi.

- gazlamani qabul qilish, o`rovini ochish, vaqtinch saqlash;
- gazlama sifatini tekshirish, gazlama uzunligi va enini o`lchash, sifatini tekshirilgan gazlamani saqlash;
- gazlama to`plarini hisoblash, o`shama uchun gazlamani saralash;
- tekshirilgan va tayyorlangan gazlamani bichuv sehga yuborish;

Tayyorlov sehda tekshirilgan gazlamalarni quyosh nurlaridan, pasr haroratdan, namlikdan, turli xil kemiruvchilardan himoya qilishi kerak.

3. Gazlamalarni bichish. Bichish sehida bajariladi.

4. Buyum tikish. Tikuv sehida tikiladi.

Kiyim modellarini ishlab chiqarishga tayyorlash

Tikuv korxonalarida ishlab chiqarishni tashkil qilishda tajriba seh muhim uchastkalardan biri hisoblanadi. Buyumlarni konstruktiv va texnologik ishlab chiqarishga tayyorgarlik ishlari tajriba sehda amalga oshiriladi, ya`ni bu tsexda ishlab chiqarishni texnik tayyorlash ishlari bajariladi.

Bugungi kunda tikuvchik korxonalarining tajriba sexlarida yangi modellarni ishlab chiqarish uchun —Assyst CAD dasturiy ta'minoti bilan faoliyat olib borilmoqda.

Assyst CAD dasturiy ta'minoti quyidagi modullardan tashkil topgan:

- Buyumlar modelini va konstruksiyasini yaratish.
- Konstruksiyalash, modellashtirish (cad.assyst);
- Andozalarni gradasiyalash (cad.assyst);
- Andozalar joylashmasi (lay.assyst);
- Chopetishga berishni boshqarish moduli (plot.entry);
- Ma'lumotlarni konvertasiya qilish moduli (data.conv);
- Andozalarni raqamlash moduli (digi.assyst).

Tajriba sehda avtomatlashtirilgan usullarni qo'llash tsexning tizimini o'zgartiradi. Andozalar joylashmalaridan nusxa olish va trafaretlar tayyorlash operatsiyalari qisqaradi, andozachilar guruhida andozalarga ishlov berish va ularni saqlash uchun uskunalarga zaruriyat qolmaydi. Normalovchilar guruhida tajriba joylashmalarini bajarish uchun stollar kerak bo'lmaydi. Bu tizimlarni qo'llashda tikuv va gazlamalarni hususiyatini sinash laboratoriyasida o'zgarishlar bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G.Q. Qulijanova, S.S. Musayev —Yengil sanoat mahsulotlari texnologiyasi O'quv qo'llanma. Toshkent-2002 yil.

2. Nigmatova F.U. —Yengil sanoat maxsulotlarini loyihalashning avtomatlashtirilgan sistemasil fanidan ma'ruzalar matni. Toshkent-2015 yil.

3. Nigmatova F.U., Xojimatov R.S., Shomansurova M.Sh —Tikuv buyumlarini loyihalashning avtomatlashtirilgan sistemasil fanidan tajriba mashg'ulotlarini bajarish uchun uslubiy qo'llanma. Namangan-2016 yil.

4. M.K. Rasulova. Tikuv buyumlari texnologiyasi fanidan uslubiy ko'rsatma. T., TTESI. 2004 y